

Cilt / Volume: 3
Sayı / Issue: 1
(Temmuz / July 2020)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

UMDE

Dini Tetkikler Dergisi
Journal of Religious Inquiries

Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
UMDE

Dini Tetkikler Dergisi

UMDE Journal of Religious Inquiries

e-ISSN: 2667-4939

Cilt / Volume: 3, Sayı / Issue: 1 (Temmuz/July 2020)

UMDE Dini Tetkikler Dergisi, ulusal hakemli online süreli yayındır

UMDE Journal of Religious Inquiries, a national peer-reviewed online biannual journal

KAPSAM: Dini Araştırmalar, İslam Araştırmaları / **SCOPE:** Religious Studies Islamic Studies

PERİYOT: Yılda 2 Sayı (30 Temmuz & 30 Aralık) / **PERIOD:** Biannually (30 July & 30 December)

Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi

The Owner on behalf of the Faculty of Divinity, Neveşehir Hacı Bektaş Veli University

Prof. Dr. Zülfi Kar DURMUŞ, Dekan / Dean

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Editorial Director

Mustafa ÖZDEMİR / Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Editör / Editor in Chief

Arş. Gör. Abdussamet ÖZKAN, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Alan Editörleri (Temel İslam Bilimleri) / Section Editors

Dr. Arş. Gör. Abdullah Taha Orhan, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Dr. Arş. Gör. Havva Özata, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Dr. Öğr. Gör. Mustafa Sağlam, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Arş. Gör. Halil İbrahim Göçer, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Alan Editörleri (Felsefe ve Din Bilimleri)

Dr. Öğretim Üyesi Fevzi Yiğit, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Arş. Gör. Abdussamet ÖZKAN, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Arş. Gör. Muhammed Sami Baysal, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Alan Editörleri (İslam Tarihi ve Sanatları)

Arş. Gör. Şüheda Elmas, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Arş. Gör. Hilal Büşra Bilge Öksüz, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Arapça Yazı Alan Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Ramy Mahmoud, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Öğr. Gör. Kais Alkharboutli, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Öğr. Gör. Ammar Natouf, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

İngilizce Redaksiyon

Dr. Arş. Gör. Abdullah Taha Orhan, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Arapça Redaksiyon

Dr. Öğr. Üyesi Ramy Mahmoud, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Öğr. Gör. Kais Alkharboutli, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Öğr. Gör. Ammar Natouf, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Zülfi Kar DURMUŞ, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK, Hitit Üniversitesi, Malatya, TURKEY

Prof. Dr. Yusuf DOĞAN, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, TURKEY

Prof. Dr. Celal TÜRKER, Ankara Üniversitesi, Ankara, TURKEY

Prof. Dr. İbrahim GÖRENER, Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri, TURKEY

Prof. Dr. Hüseyin AYDIN, Konya Selçuk Üniversitesi, Konya, TURKEY

Doç. Dr. Mertler Rahmi TELKENAROĞLU, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Doç. Dr. Mustafa İŞİK, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Doç. Dr. İbrahim YILMAZ, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Doç. Dr. Adem ÇATAK, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KILIÇARSLAN, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah NAMLİ, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Hatice DOĞAN, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Emine TURAN, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin GÜLEC, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Emine DEMİL, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Öğr. Gör. Mustafa SAĞLAM, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Öğr. Gör. Hasan ÇETİNEL, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Öğr. Gör. Kadri ERBİL, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Zülfi Kar DURMUŞ, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Prof. Dr. Abdullah Çolak, Hitit Üniversitesi, Malatya, TURKEY

Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI, Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri, TURKEY

Prof. Dr. Şerafettin SEVERCAN, Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri, TURKEY

Prof. Dr. Celalettin ÇELİK, Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri, TURKEY

Prof. Dr. Hüseyin AYDIN, Konya Selçuk Üniversitesi, Konya, TURKEY

Prof. Dr. Süleyman AKYÜREK, Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri, TURKEY

Prof. Dr. Kenan HAS, Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri, TURKEY

Doç. Dr. Abdurrahman ATEŞ, Malatya İnönü Üniversitesi, Malatya, TURKEY

Prof. Dr. Yaşar AYDINLI, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, TURKEY

Doç. Dr. Eyüp ŞAHİN, Ankara Üniversitesi, Ankara, TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Fevzi YIGİT, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Grafik Tasarım / Graphic Design Ender BOZTÜRK

Kapak Tasarımı / Cover Design mimemin

İletişim / Correspondence

Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Damat İbrahim Paşa Yerleşkesi,

2000 Evler Mah. Zübeyde Hanım Cad. 50300 - NEVEŞEHİR

Telefon:+90-384/2281000 Fax: +90-384/2281050

umde@nevesehir.edu.tr

Web Sayfası: http://dergipark.gov.tr/umde

İçindekiler / Table of Contents

Araştırma Yazıları / Research Papers

- 5-22 An Inquiry on Muslim-Christian Relations in the Qur'ân /
Kur'an'da Müslüman-Hıristiyan İlişkisine Dair Süreç Analizi
Hadiye Ünsal
-
- 23-46 Hristiyan Şair el-Ahtal Tarafından Ensar'ın Hicvedilmesi /
el-Akhtal the Christian Poet Who Defamed Ansâr
Sedat Tuna
-
- 47-83 Arap Edebiyatında Eğitici Bir Edebi Tür Olarak Makâme ve İbnü'l
Verdî'den Salgın Dönemlerine Ait Bir Örnek / Maqâma as an
Educational Literary Genre in Arabic Literature and an
Example of Pandemic from the Time of Ibn al-Wardî
Hasan Çetinel – Ramy Mahmoud
-
- 85-104 فنُّ التَّوشِيحِ: قِيمَتُهُ وَدَلَالَتُهُ
/ The Art of Tawshîh: Its Significance and Aim
Ammar Natouf
-
- 105-140 Hasâis ve Delâil Edebiyatında Hz. Peygamber'e Atfedilen
Hissî Mûcizelerin Kur'an Çerçevesinde Değerlendirilmesi
/ The Assesment of Sensorial Miracles Attributed to the
Prophet Muhammad in the Literature of Khasâis and Dalâil
Fatıma Ünsal

141-158 İbn Kuteybe ve *el-İmâme ve's-Siyâse* / Ibn Kutayba and
al-Imâma wa's-Siyâsa
Kadir Erbil

159-178 Ziyâdelik Kavramının Kur'ân ve Arap Dili Açısından Tahlili
/ An Analysis of the Concept of Ziyâdah from the Point of
Arabic Language and the Qur'an
Abdullah Kuşçuođlu

Hristiyan Şair el-Ahtal Tarafından Ensar'ın Hicvedilmesi

Sedat Tuna*

Öz: Bu araştırmanın konusu, doğum tarihi net olarak bilinmeyen, Hîre'de veya Rusâfe yakınlarında doğduğu tahmin edilen, meşhur Hristiyan Benî Tağlib Kabilesine mensup, Emevî Dönemi'nde yaşamış Araplar'ın en gözde Hristiyan şairi el-Ahtal'ın yaşamının ilk gençlik dönemidir. Annesinin ölümünden sonra kendisine hiçbir zaman öz çocuklarına davrandığı gibi davranmayan üvey annesinin aşırı baskıları, Hristiyan inancına sahip olduğu için gençlik yıllarında toplumdan gördüğü tepki ve şiddet; onun ruhunu isyana, sivri dilli olmaya, içki içip meyhaneleri mesken tutmaya sevk etmiş, rivâyet edildiğine göre şiir hayatı üvey annesini hicvettiği be-yitle başlamıştır. Benî Tağlib Kabilesi'nin şairi Kâ'b b. Cuayl'in kendisine, "Sen boş boğaz ve sefihin (ahtal) birisin." diye hitap etmesinden sonra el-Ahtal lakabıyla da şöhret bulmuştur. Ensar'a ve Emevîler'e mensup iki şairin kendi aralarında karşılıklı şiir okumaları, Ensar ile Emevîler arasında geçmişten beri var olan düşmanlığın yeniden alevlenmesine sebep olmuştur. Muâviye'nin özel şairi Kâ'b b. Cuayl'in hânedan üyelerine tavsiye etmesiyle saraya davet edilmiş, kendisine güven verildikten sonra da öküzlü diliyle (görünüm olarak damarlı yapısı dile benzeyen bitki, el-Ahtal'ın lakabı) Ensar'a dil uzatarak Ensar'ı hicvetmiştir. Bu makalede, şairi el-Ahtal'ın bâdiyede, eğlenceye düşkün, hiciv şiirleri inşâd ederek, ahlâkî kurallara değer vermeden yaşadığı, hayatının sadece meşhur olmadan önceki çocukluk, gençlik ve saraya davet edilerek Ensar'ı hicvetmesine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Emevî Dönemi, Ensar, el-Ahtal, Hiciv.

el-Akhtal the Christian Poet Who Defamed Ansār

Abstract: The Christian poet al-Akhtal whose date of birth is not clearly known, predicted to be born in *Hira* or near *Rusāfa*, and belongs to the famous Christian tribe *Beni Taghlib*. He lived during the *Umayyad* period, he was badly affected by his stepmother's excessive oppressions, who

* Bu çalışma 2020 tarihinde tamamladığımız "Şair el-Ahtal ve Divanı" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "Şair el-Ahtal ve Divanı", (Ph.D. Dissertation, Sivas University, Sivas/Turkey, 2020).

** Dr., Şehit Mustafa Sezgin Proje Kız İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni, Kayseri.
Dr., Şehit Mustafa Sezgin Project Girls' İmam Hatip High School Teacher, Kayseri, Turkey.
tuna.sedat52@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-2345-6789>

never treated him the same way she treats her own children. Furthermore, the reactions and violence he received from the society because of the fact that he is a Christian pushed him into acridity, drinking and staying in taverns, and his soul into rebellion. There was a rumor that his poetry started with the couplet where he satirized his stepmother. After the poet of tribe *Beni Taghlib*, *Kā'b b. Juayl* called him "you are a babbler and a dissolute (*Akhtal*) person.", he got more famous with the nickname *al-Akhtal*. The argument between two poets, while one of which belongs to *Ansār* and the other to the *Umayyad*, caused a hostility between two fractions to blaze up. He was invited to the Palace after *Kā'b b. Juayl* advised the dynasty. After that, he started to lie about *Ansār* and satirize them and left deep marks in Muslim's hearts. In this article, the Christian poet *al-Akhtal*'s bohemian lifestyle, where he defamed the female by writing satirizing poems and lived without caring about moral issues, and infancy and youth part of his life before being famous and the period where he was invited to the palace and satirized *Ansār* are mentioned.

Keywords: Arabic, *Umayyad Period*, *Ansār*, *al-Akhtal*, Satire.

Giriş

el-Ahtal'ın doğup büyüdüğü ve gençlik yıllarını geçirdiği dönem İslâm Tarihi açısından oldukça önemlidir. Bu dönemde Siffin Savaşı, Harre Savaşı, Hakem Olayı ve hilâfetten saltanata geçilmesinin ilk adımı Yezîd'in veliaht tayin edilmesi gibi siyasal gelişmeler yaşanırken halkın Müslümanlar, gayrimüslimler ve köleler olmak üzere üç gruba ayrıldığı ve Arapçılık taassubu gibi sosyal olaylar yaşanmaktaydı. Ayrıca çöl, şehirle birleşmiş; halkın refah seviyesi yükselmiş, devletin egemenlik alanı genişlemiş ve fetihler sonucunda ele geçirilen topraklarda diğer ırklarla birlikte yaşam başlanmıştı. Fetihler toplumun yalnız ekonomik durumunu değil aynı zamanda hayat tarzında da önemli değişimler meydana getirmişti. Ekonomik iyileşmeye paralel olarak yaşam standardı yükselmeye, İslâm toplumunda yabancı unsurların etkileri de görülmeye başlanmıştı. Özellikle başkentini İslâm kokusunun hâkim olduğu Medine'den, Hristiyanlık ve Bizans kültürünün hâkim olduğu Şam'a taşınmasının Müslüman toplumda yansımaları da net olarak ortaya çıkmıştı. Yaşam tarzı değişmiş, içki alışkanlığı artmış, meyhaneler çoğalmış, eğlence hayatı halifenin sarayına kadar girmiş, âdeta İslâmî yaşamdan uzaklaşma görülmeye başlanmıştı.

el-Ahtal zekâsı, kabiliyeti ve şiirsel dehasıyla bu olumsuzlukları kendi lehine çevirerek şöhret basamaklarını tırmanmayı; önce Emevî sarayına, oradan da Arap şiirinin zirvesine çıkmayı, Araplar'ın en mükemmel şairi olmayı başarmıştı.

1. el-Ahtal'ın Hayatı

1.1. Adı, Künyesi ve Lakapları

Adı: Gıyâs b. Salt b. Târikadır.¹ Yaygın olarak kullanılan isimleri: “Ebû Mâlik Gıyâs b. Gavs b. es-Salt el-Ahtal² ya da kısaca Gıyâs b. Gavs'tır.

Künyesi: Arap örf ve adetlerinden biri de herhangi bir kişiye künye vermektir.³ Gıyâs'a da büyük oğlu Mâlik'e nispet edilerek “Ebû Mâlik” (Mâlik'in babası) künyesi verilmiştir.⁴

Lakapları: Lakap, övmeyi veya yermeyi ifade eden ve isimden sonra gelen isim ya da sıfattır.⁵ Bir kimseye, asıl adından başka takılan ad.⁶ Gıyâs'a da çeşitli sebeplerden dolayı farklı lakaplar takılmıştır:

1. Gıyâs'a “ذُو الصَّيْلِيبِ” “Haç sahibi” lakabı verilmişti; çünkü annesi, Hristiyan geleneklerine göre onun boynuna çocukken haç takmıştı ve kendisi de boynuna takılı haç ile dolaşırdu.⁷

2. Annesi çocukluğunda Gıyâs'a “eşek sıpası, domuz yavrusu manasına gelen”⁸ “ذُو بِلَالٍ” Devbel⁹ ismini vermiş ve bu ismi söyleyerek şairin annesinin raks ettiği rivâyet edilmiştir.

.....

- 1 Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el- İsfahânî, *el-Egânî*, thk. Mektebetü't-Tahkîk Dar'ı İhyâi't-Turâsî'l Arabî (Beyrut: Dâru-İhyâi't-Turâsî'l Arabî, 1986), 8/417.
- 2 Ebû Zeyd İbn Ebü'l-Hattâb el-Kureşî, *Cemheretü eşâri'l-Arab*, thk. Ali Muhammed el-Buhârî (Mısır: Matbaatü'n-Nehdati'l-Mısriyye), 100.
- 3 Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn İbn Manzur, “كُنَى” *Lisânü'l-Arab*, thk. Ahmed Fâris (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 15/233.
- 4 Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, thk. Abdüsselâm M. Hârûn (Mısır: Mektebü'l-Hancı, 1997), 1/476.
- 5 İbn Manzur, “لقب” *Lisânü'l-Arab*, 1/743.
- 6 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1995), 541.
- 7 Rızkullâh b. Yûsuf b. Abdilmesîh b. Yakub Şeyho el-Yesûî, *Şuarâü'n-Nasrâniyye* (Beyrut: Imprimerie Catholique, 1925), 2/171.
- 8 İbn Manzûr: “دبيل” *Lisânü'l-Arab*, 11/235.
- 9 Azmi Yüksel, “Ahtal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, ed. Metin Yurdağur (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/183.

Abdülmelik b. Mervân'ın (öl. 86/705) huzurunda Cerîr b. Atıyye (öl.110/728) ile el-Ahtal arasında karşılıklı atışma meydana gelmişti. Cerîr, el-Ahtal'ı küçük düşürmek için onun "Devbel" lakabına vurgu yaparak inşâd ettiği şiirini Mervân'ın huzurda okur:

بَكِي دَوْبَلٌ، لَا يُرْقِيَنَّ اللهُ دَمْعَهُ أَلَا إِنَّمَا يَبْكِي مِنَ الذَّلِيلِ دَوْبَلٌ

"Eşek sıpası ağladı; fakat Allah onun gözyaşını dindirmesin.

Dikkat edin, ancak eşek sıpası zilletinden ağlar!"¹⁰

3. Cerîr'in Gıyâs'a verdiği lakap "ذُو الْعِبَائِيَّةِ" "Aba Sahibi" lakabıdır. Gıyâs'ın kabilesi'nin yaşadığı yer olan Bişr'de; Kays Aylân Kabilesi, Gıyâs'ın kabilesine baskın yapmış ve birçok kişiyi katletmişti. ¹¹Gıyâs da bu savaşta üzerinde kirli abası olduğu hâlde esir edilmişti. Onlar, Gıyâs'ı köle zannederek, "Sen köle misin?" diye sordular. Bunun üzerine Gıyâs da: "Evet ben köleyim." cevabını verince kendisini serbest bıraktılar.

Cerîr, yine Abdülmelik'in halifelîği zamanında ve Gıyâs'ın hilâfet sarayında zirve yaptığı dönemde geçmişte yaşadığı bu olayı Gıyâs'a anımsatmak ve kendisini küçük düşürmek için hiciv şiirini Abdülmelik'in huzurunda okur:¹²

يَا ذَا الْعِبَائِيَّةِ، إِنَّ بَشْرًا قَدْ قَضَى أَلَا تَجُوزُ حُكُومَةَ النَّشْوَانِ

فَدَعُوا الْحُكُومَةَ لَسْتُمْ مِنْ أَهْلِهَا إِنَّ الْحُكُومَةَ فِي بَنِي شَيْبَانَ¹³

"Ey Aba Sahibi! Bişr b. Mervân, sarhoşun hüküm vermesinin doğru olmadığına hükmetti. İnsanlar arasında hüküm vermeyi bırakın.

Sizler hüküm vermek için yetkili kişiler değilsiniz. Hüküm vermek Benî Şeybân'ın hakkıdır."

4. Gıyâs'ın diğer üç lakabı fazla kullanılmadığından şöhret bulmamıştır. Gerçekten Gıyâs'ın asırlar boyu bütün ilmî çevrelerde ve kaynaklarda

10 Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü fuhûli's-suarâ*, nşr. Mahmûd M. Şâkir (Mısır: Dâr el-Medenî, 1974), 1/481.

11 Kureşî, *Cemheretü eş'ri'l-Arab*, 479.

12 Fahreddin Kabâve, *el-Ahtalü'l-Kebir, Hayâtuhu ve Şahsiyyetuhü ve Giymetuhü'l-Fenniyye* (Lübnan: Mektebetü'l-Lübnan, 2010), 13. Bu kitabın ismini kısaca "*el-Ahtalü'l-Kebir*" olarak dip notlarda belirteceğiz.

13 Ebû Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris et-Tâî, *Nekâiz'u Cerîr ve'l-Ahtal*, thk. Anton Salihân el-Yesûfî (Beyrut: Imprimerie Catholique, 1925), 207-208.

isminden dahi daha çok bilinen, daha çok kullanılan ve asıl ismini unutturan lakabı “el-Ahtal’dır.”¹⁴ Ancak bu lakabın yorumunda ne zaman ne şekilde kendisine lakap olarak verildiğinde ve verilme sebebinde ihtilâf edilmiştir.

“الأَخْطَلُ” kelimesi “حَطَلٌ” fiilinden türetilmiş ve “Geveze, sivri dilli, konuşkan, görüşünde isabetli olmayan, yalan yanlı konuşan” manalarına gelir. Konuşkan, geveze, sivri dilli olan kişi için *أَخْطَلٌ* denilir. İbn Manzûr (öl. 711/1311) Gıyâs’a el-Ahtal lakabının verilmesinin asıl sebebi, “sivri dilli olmasıdır.”¹⁵ demektedir. Gıyâs’a “el-Ahtal” lakabı verilmesinde icmâa yakın ittifak vardır. Kendisine el-Ahtal lakabı verilmesinde etkin sebep ise; çocukluğunda yaşadığı ve etkisi altında kaldığı olaylar, zevk ve eğlence hayatına düşkün olması, etrafındakilere pervasızca meydan okuması, sivri dilli olması ve konuşmasında müstehcen ifadeler kullanmış olmasıdır.¹⁶

Gıyâs’ın “el-Ahtal” lakabı almasına sebep olan olay ya da olaylar hakkında İsfahânî, “el-Egânî” isimli eserinde farklı rivâyetler zikretmektedir. İsfahânî’nin zikrettiği olayların çoğu Benî Tağlib Kabilesi’nin şairi Kâ’b b. Cuâyil (öl. 55/675) ile Gıyâs arasında geçen karşılıklı atışmaların temel sebep olduğu noktasındadır. Kâ’b, Gıyâs’a: “Sen boş boğaz ve sivri dilli (ahthal) birisin” diye hitap etmesinden sonra lakabı “el-Ahtal” olarak kalmış ve bu lakap ile de şöhret bulmuştur.¹⁷

Yirminci yüzyıl şairi “el-Ahtal” lakaplı Emîrû’ş-Şuarâ Beşşâre Abdullah el-Hûrî’nin (öl. 1968) ismiyle Gıyâs’ın isminin karışmaması için Gıyâs’ın lakabı el-Ahtal’in sonuna “el-Kebîr” sıfatı eklenmiş ve lakabı “el-Ahtal el-Kebîr” olmuştur.¹⁸

Gıyâs’a el-Ahtal lakabı her ne sebeple ve kim tarafından verilmiş olursa olsun müstehcen konuşmayı, sivri dilliyle kalp kırmayı ve edebe aykırı söz söylemeyi ömrünün sonuna kadar devam ettirmiş ve bu lakabı kendisine veren kişi ya da kişileri asla utandırmamıştır.

.....

14 İsfahânî, *el-Egânî*, 8/417.

15 İbn Manzûr, “حَطَلٌ” *Lisânü’l- Arab*, 11/209-210-211.

16 Ebû Saîd es-Sükkerî, *Rivâyetuhû an Ebî Cafer Muhammed bin Habîb*, thk. Fahreddin Kabâve (Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 1996), 41. Bu kitabın ismini kısaca Sükkerî, *Şiru’l-Ahtal* olarak dip notlarda belirteceğiz. Kabâve, *el-Ahtalü’l-Kebir*, 16.

17 İsfahânî, *el-Egânî*, 8/417.

18 Muhammed Nâsirüddin, *Divânü’l-Ahtal* (Beyrut: Dâru’l Kütübî’l-İlmiyye, 1414/1914), 5.

1.2. Ailesi Evliliği ve Çocukları

el-Ahtal'ın ailesi hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak bununla beraber onun hayat arenasındaki serüveni gizemlerle doludur. İstikrarsız yaşamının, sanatsal, dinî ve siyasi olayların onun yaşam tarzını zorlayıp şöhret ve saygıda zirveye ulaştırdığını biliyoruz.¹⁹

Babası, Benî Tağlib Kabilesi'nin Benî Cüşem b. Bekr et-Tağlibî Oymak'ına mensup Gavs b. Salt b. Târîka, annesi ise İyâd Kabilesine mensup Leyla'dır. Hem annesi hem babası Hristiyan'dı.²⁰

el-Ahtal'ın babası, ilk eşi vefat ettikten veya onu boşadıktan sonra tekrar evlenmiş ve bu hanımından birkaç çocuğu daha olmuştu.²¹

el-Ahtal'ın sadece bir tane kız kardeşi olduğu bilinmektedir. Kız kardeşi, meşhur şair el-Kutâmî et-Tağlibî'nin (öl. 101/719) annesidir.²²

el-Ahtal, bazen hilâfetin merkezi Şam'da, bazen de Cezire'de ikâmet ediyordu; çünkü Cezire, Benî Tağlib'in yurduydü. el-Ahtal, kavmi'nin yanında ikâmet ederken Benî Mâlik Kabilesi'nden bir kadınla evlenmiş ve bu eşinden iki oğlu dünyaya gelmişti.²³ Eşleri arasında meşhur olanı büyük oğluna nisbet edilerek künye verilen Ümmü Mâlik'tir.²⁴

Bişr'de meydana gelen savaşta el-Ahtal'ın, ismi "Ebû Gıyâs" olan çocuğu öldürülmüştü. Cerîr, el-Ahtal'ı öldürülen çocuğuna karşı duyarsız kalmakla suçlamış ve inşâd ettiği şiiriyle de onu hicvetmiştir:²⁵

شربت الخمر بعد أبي غيَاثٍ فَلَا نَعَمْتُ لَكَ النَّسْوَاتِ بِأَلَا 26

"Ebû Gıyâs öldürüldükten sonra onu unutmak için şarap içtin.

İçtiğin şarabın verdiği sarhoşluk onun izlerini aklından silemedi."

.....

19 Kabâve, *el-Ahtalü'l-Kebir*, 19.

20 İsfahânî, *el-Egânî*, 8/417-418.

21 Mehmet Çelik, *el-Cezireli Şair el-Ahtal* (Urfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 16.

22 Şeyho, *Şuarâü'n-Nasrâniyye*, 192.

23 Yezîdî, *Şiru'l-Ahtal*, 339.

24 Cumahî, *Tabakâtü fuhûli's-suarâ*, 451.

25 Şeyho, *Şuarâü'n-Nasrâniyye*, 173.

26 *Divânı Cerîr*, thk. Muhammed Nâsirüddin (Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971), 330.

Yine Benî Tağlib'in yaptığı savaşların birinde el-Ahtal'ın Sumeyl b. Nehşel tarafından esir alınan bir kızının olduğu da kaynaklarda zikredilmiştir.²⁷ el-Ahtal'ın torunu ya da torunlarının olduğu kaynaklarımızda zikredilmemiştir²⁸

1.3. Kabilesi Benî Tağlib

Mensup olduğu Benî Tağlib Kabilesi, Arapların Adnânî kolundan, bağımsızlıklarına düşkün, Arap Yarımadası'nın köklü kabilelerinden, kabile savaşlarında en ön saflarda yer almış, zorbalara, krallara karşı gelmiş, savaşçı ruhlarıyla şöhret bulmuş Hristiyan bir kabiledir.²⁹ Bu kabileden olan Amr b. Külsûm de (öl. 584) meşhur Muallaka'sında kavminin krallara direnmeleriyle övünerek şiirini inşâ etmiştir:

إِذَا بَلَغَ الرَّضِيعُ لَنَا فِطَاماً تَخِرُّ لَهُ الْجَبَابِرُ سَاجِدِينَ³⁰

“Bizden bir emzikli çocuk süttten kesilme çağına geldiğinde
Despotlar onun için secdeye kapandı.”

Benî Tağlib Kabilesi'nin kabileler arasındaki kuvvetini, önemini ve çokluğunu ifade etmek için bazı tarihçiler, “لَوْ تَأَخَّرَ الْإِسْلَامُ لَأَكَلَتْ بَنُو تَغْلِبِ النَّاسَ” “Eğer İslâm biraz daha gecikseydi, Benî Tağlib insanları yiyecekti.” sözünü zikretmiştir.³¹

Benî Tağlib Kabilesi'nin Câhiliye Dönemi'nde dinleri, Arap dini olan Putperestlikti ve “Uvâl” isminde taptıkları putları vardı. Benî Tağlib, Arap Yarımadası'nın kuzeyine göçtükten sonra Hristiyan komşularıyla ilişkileri sonucunda İslâm gelmeden bir süre önce Hristiyanlığı kabul etmişlerdir.³²

.....

27 İbn Mukbil, *Dîvân'ı İbn Mukbil*, thk. İzzet Hasan (Suriye: Dâr Arab eş-Şarkıyye, 1995), 94.

28 Regis Blachere “el-Ahtal”, *Dâiratü'l Maârif'il İslâmî*, thk. Muhammed Seyyid et-Tantavî (Kahire: eş-Şârikatü li'l-İbdâi'l-Fikrî, 418/1998), 537.

29 Ömer Rıza Kehhâle, *Mucemu Kabâilil-Arab el-Kadîme ve'l-Hadîse* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 1/121.

30 Ahmed Emîn eş-Şankitî, *el-Muallakatü'l-Aşru ve Ahbâru Şuerâuhâ*, “Amr b. Külsûm et-Tağlibî” (B.y.: Dâru'n-Nast, ts.), 113.

31 Batrus b. Bulûs Bustânî, *Udebâü'l Arab fi'l Câhiliyye ve Sadri'l İslâm* (Mısır: Müessesetü'l Hindâvî, 2014), 291.

32 Heinz Kinderman, “Tağlib” *Dâiratü'l Maârif el-İslâmî* thk. Muhammed Seyyid et-Tantavî (Kahire: eş-Şârikatü li'l-İbdâi'l-Fikrî, 418/1998), 2287.

Beni Tağlib Arapları, Rakka yakınlarındaki Rusâf'ta (Sergiopolis) bulunan Aziz Sercîs -Circîs- Kilisesi'nde haccedip vaftiz olurlardı. Aziz Sercîs'in Benî Tağlib Arapları'nın katında saygı değer bir yeri vardı. Hatta savaş sancaklarının üzerinde haç ile beraber Sercîs'in resmi vardı.³³ el-Ahtal, bu durumu inşâd ettiği şiirinde tasvir eder: (Recez)

لَمَّا رَأَوْنَا وَالصَّلِيبَ طَالِعَا
وَأَبْصَرُوا رَايَاتِنَا لَوَامِعَا
وَمَارَ سَرْجِيسَ وَسَمَّا نَاعِيعَا
كَالطَّيْرِ إِذْ تَسْتَوِرُ الشَّرَائِعَا³⁴

“Düşmanlar bizi ve Sercîs ve haç olan sancağı taşıyarak gelirken ve kaçılması mümkün olmayan ölümü gördüklerinde,

Onlar, suyun pınarına doğru dalışa geçen kuş gibi Benî Tağlib'in sancağının parladığını gördüler.”

Benî Tağlib Hristiyanları hicretin 9. yılında, 16 kişilik bir heyetle Medine'ye gelmişler ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzuruna çıkarak dinlerinde kalma ve çocuklarını vaftiz etmeme (Hristiyanlaştırmama) şartıyla anlaşmışlardır.³⁵ Benî Tağlib, Hz. Ömer zamanında Müslümanlar için siyasi bir sorun teşkil etmişti.³⁶ Özellikle Bizans'a iltihak etmeleri ve büyük bir askerî güce sahip olmaları sebebiyle cizye vermeyi zül saydıkları için iki kat zekât formülü bulunmuş ve İslâm'ın topraklarında kalmaları sağlanmıştı.³⁷

Benî Tağlib Kabilesi; şiiri ince ve dokunaklı hislerle süsleyip güzelleştirerek inşâd eden “Mühelhil” (öl. 525 civarı), asrının güneşi olanı “Ebû Firâs” (öl. 357/968), “Arap'ın şiirleri bir kefeye, Amr b. Külsûm'ün (öl. 584/600) şiirleri bir kefeye konulsaydı elbette Amr b. Külsûm'ün şiirleri daha ağır gelirdiye betimlenen” “Amr b. Külsûm”³⁸ gibi önemli şairler yetiştirmiştir. Böyle önemli şairleri yetiştiren bir kabile'nin “el-Ahtal” gibi hiciv, medih ve vaf ustası bir şairi yetiştirmesinde herhalde garipsenecek bir durumun olmaması gerekir.

.....

33 Şeyho, Şuarâü'n-Nasrâniyye, 99-100.

34 Yezîdî, Şiru'l-Ahtal, 339-340.

35 Vecdi Akyüz, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 2/40.

36 Levent Öztürk, *İslâm Toplumunda Birlikte Yaşama Tecrübesi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1994), 275.

37 Öztürk, *İslâm Toplumunda Birlikte Yaşama Tecrübesi*, 275.

38 Ahmet Aslan, “İslâmî Fetihden Emevî Döneminin Sonuna Kadar Diyâr-ı Mudar da (Harran Bölgesi) Arap Edebiyatı Çevresi”, *İ. Ü. Şarkiyat Mecmuası* 22 (Haziran 2012), 14-16.

1.4. Doğum Tarihi ve Yeri

Mütekaddimûndan hiç kimse onun doğum tarihi ve yeri hakkında net bir bilgiden bahsetmemiştir. Ancak Gıyâs'ın milâdî 640³⁹ hicrî 19 yılında⁴⁰ Hîre'de (Irak'ta) yahut Suriye çölündeki Rusâfe'de (Sergiopolis)⁴¹ dünyaya geldiği tahmin edilmektedir.⁴²

1.5. Çocukluk ve İlk Gençlik Yılları

Öngörüye göre çocukluğundaki kötü hayat şartlarının onu ahlâkî özgürlüğünde ve ahtal olmasında önemli etkisi olmuştu. Küçükken annesi el-Ahtal'a hem şefkatli davranır hem de işlerine özen gösterirdi. Ancak annesinin şefkat ve merhametinden faydalanması uzun sürmedi. Çünkü annesi öldü ya da babası annesini boşadı. Üvey annesi kendi öz çocuklarını el-Ahtal'a tercih eder, onu küçümser, kendi çocuklarını süt, hurma ve kuru üzümle beslerken; el-Ahtal'a çobanlık yaptırırdı. Üstelik onu çoğu zaman aç bırakırdı.

el-Ahtal, üvey annesinin kendisini aç bıraktığı bir gün kıvrak zekâsını kullanarak üvey annesini komşularına hasta ziyaretine gönderir. Daha sonra evde bulunan süt dolu kırbanın içindeki sütü içer, torbada bulunan hurmayı ve kuru üzümü yer. Üvey annesi hasta ziyaretinden eve döndüğünde onun kurnazlığını, oyuna getirildiğini anlar ve onu dövmek için sopaya sarıldığında el-Ahtal derhal kaçırır. Hem üvey annesinden kaçır hem de aşağıdaki beyti okur:

أَلَمْ عَلَى عِبَاتِ الْعَجُوزِ
فَظَلَّتْ تُهْنِنُمْ فِي بَيْتِهَا،
وَحُسْوَتِهَا مِنْ غِيَاثِ لَمَمٍ
وَتَلَعْنُ وَاللَّعْنُ مِنْهَا أَمَمٌ⁴³

“Yaptığı kısa ziyaretinde yaşlı kadınının üzümlerini yiyip sütü de bir yudumda içti, Gıyâs.

Ona yazıklar olsun diyerek alçak sesle homurdanarak lanet okuyorsun! Hâlbuki asıl lanete yakın olan sensin.”⁴⁴

.....

39 Henri Lammens, “Ahtal”, *MEB İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978), 1/235.

40 Şeyho, *Şuarâü'n-Nasrâniyye*, 171.

41 Yüksel, “Ahtal” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2/183.

42 İsfahânî, el-Ahtal'ın doğum yerini belirtmiş fakat doğum tarihini belirtmemiştir. Yezîdî, *Şiru'l-Ahtal*, 333.

43 Sükkerî, *Şiru'l-Ahtal*, 506.

44 İsfahânî, *el-Egânî*, 8/432.

İbnü's-Sikkît (öl. 244/858) bu beyitle ilgili olarak, "el-Ahtal'ın inşâd ettiği ilk şiirdir." notunu düşmüştür.⁴⁵ el-Ahtal, inşâd ettiği bu hiciv şiiriyle, şairlik hayatına ilk adımını atmıştır.

1.6. Yaşadığı Toplum ve Sosyal Ortam

Kabile, el-Ahtal'ın yaşadığı dönemde en değerli kelimeydi. el-Ahtal; bağların, geleneklerin ve ahlâkî değerlerin canlı tutulduğu o zamanlarda yüce bir değeri olan kabilesinin şeref ve itibarı ile beslenerek gelenek ve törenlerinin kendi şahsiyetini etkilediği bir çevrede dünyaya gözlerini açıp, gelişip büyümüştü. Kumlarında koşup dolaştığı, semasında gölgelendiği, lavanta ve çiçeklerinden koklayıp nefes aldığı, kabilesi'nin bireylerinin çalıştığı gibi çalıştığı, ciddiye aldıklarını ciddiye aldığı, çölün hayatından kaynaklanan hayır ve şerden başına gelenleri benimsediği, gençliğini geçirdiği, büyüyüp olgunlaştığı bâdiyede yaşadı.⁴⁶ el-Ahtal; Emevî Hânedanı ile tanışıp saraya girdikten sonra bile hiçbir zaman çölde doğup büyüdüğünü, havasını teneffüs edip gök kubbesinin altında gölgelendiğini, yaşadığı güzelliklerini asla unutmadığını, hatırasını sürekli zihninde ve gönlünde canlı tuttuğunu, bedevî yaşamı şehir yaşamına tercih ettiğini şiirinin bir beytinde şöyle dile getirir: (Tavîl)

من العَرَبِيَّاتِ الْبَوَادِي وَلَمْ تَكُنْ تُلَوِّحُهَا حُمَى دِمَشَقَ وَ مُومَهَا⁴⁷

"Şam hummasının, su çiçeğinin

Bâdiyede yaşayan Araçların ten renklerini değiştirdiğini göremezsin."

Çocukluğunu bâdiyede kendi kavmi'nin arasında geçirmiş Muâviye b. Ebû Süfyân (öl. 60/680) Dönemi'nde çocukluk ve ilk gençlik çağındaydı. Yezîd b. Muâviye Dönemi'nde (öl. 60/680) ise çocukluğunda yaşadığı sıkıntılardan kurtulup Emevî sarayında şöhrete kavuşan bir genç olmuştur.⁴⁸

Şiirle hemdem olmaya başladığında yaşadığı çevrenin, zor hayat şartlarıyla imtihan olduğu çağın, kendisi üzerinde rahatsız edici olumsuz etkisi vardı. Yaşadığı sosyal ortam; isteklerin, arzuların, menfaat ve çıkarların bir-biriyle yarışıp çatıştığı; şiddetli kanlı savaşların meydana geldiği, şairlerin

45 İsfahânî, *el-Eğânî*, 8/432.

46 es-Seyyid Mustafa Gâzî, *el-Ahtal Şâiru Benî Ümeyye* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1998), 17.

47 Sükkerî, *Şiru'l-Ahtal*, 226.

48 Gâzî, *el-Ahtal Şâiru Benî Ümeyye*, 33.

birbirlerini karalayarak küfürleşip atıştığı; bedevî yaşam tarzının hâkim olduğu ortamdı.

1.7. Dini ve Dinî Yaşantısı

el-Ahtal, Hristiyan olan anne ve babadan dünyaya geldi. Hristiyanlığın prensiplerini gençliğinde⁴⁹ anne ve babasından öğrendi.⁵⁰ Hristiyan olarak yetişti, hayatını Hristiyan olarak devam ettirdi ve Hristiyan olarak öldü.⁵¹ Tercih edilen görüşe göre bâdiyede yaşayan kabileler arasında yaygın olan Yâkûbî mezhebine mensuptu.⁵² Kendisinin Hristiyan olduğunu şiirinin şu mısrasında kendisi ifade etmiştir:

إِنَّ مَنْ يَدْخُلُ الْكَنِيسَةَ، يَوْمًا، يَلْقَى فِيهَا جَازِرًا، وَظَبَاءً⁵³

“Kim bir gün kiliseye girerse

Orada geyikler ve ceylanlarla yüz yüze gelir.”⁵⁴

Arap Hristiyanlarının âdetleri veçhile, annesinin kendisine verdiği ve boynunda taşıdığı haçtan dolayı “Hristiyan bebese” diye dışlanır, yine boynunda altın haç ile şarka yönelerek ibadet eder, ayinlere katılır, papazın emrettiği keffaretlere boyun eğdi.⁵⁵

Yesûî (ö. 1947), “el-Ahtal’ın gönül dünyasında, Hristiyanlığın tesiri çok azdır ve Hristiyanlığı, bedevî yaşam tarzına hâkim olan bütün dini inançlar gibi yüzeyseldi.” ifadesini kullanmıştır.⁵⁶el-Ahtal’ın yaşadığı şu olay bu ifadeyi destekler mahiyettedir. Din adamlarına, dinî değerlere saygı duymakla beraber, zaman zaman dinî değerleri ve din adamlarını hafife alarak küçümsemiştir. Şaraba iyice düşkün profan bir şair olan el-Ahtal’ın Hristiyanlığa bağlılığının ne kadar yüzeysel olduğunu, eşi hamileyken önünden geçen papazın elbisesine elini değdirmek için acele edip koşan, papazın elbisesine değil de papazın bindiği eşeğin kuyruğunu tutabilen hamile eşini teselli

49 Şeyho, *Şuarâü'n-Nasrâniyye*, 171.

50 Gâzî, *el-Ahtal Şâiri Benî Ümeyye*, 3A.

51 Ahmed Şevkî Abdüsselâm Dayf, *el-Asru'l-İslâmî* (Kahire: Dâru'l- Maârif, 1119), 2/258.

52 Şeyho, *Şuarâü'n-Nasrâniyye*, 171.

53 Sükkerî, *Şiru'l-Ahtal*, 511. Yezîdî, *Şiru'l-Ahtal*, 376.

54 el-Ahtal, kilisedeki erkek çocukları ceylanlara, kızları da geyiklere benzeterek teşbih yapmıştır.

55 Lammens, “Ahtal”, *MEB İslâm Ansiklopedisi*, 1/226.

56 Hüseyin Zeyyât, *Tarihu'l Edebi'l Arabî* (Kahire: Dâru Nahdati-Mısır), 111.

etmek için, “O (papaz) ve onun eşeğinin kuyruğu arasında bir fark yoktur.” demiştir.⁵⁷

el-Ahtal, bir gün Abdülmelik’in huzuruna girdi, onunla sohbet etti ve halifeye kendi şiirlerinden okudu. Abdülmelik, el-Ahtal’ın okuduğu şiirleri beğendi. Ona: “Müslüman ol, kurtul.” dedi. el-Ahtal da cevaben: “Evet, Müminlerin Emîri! Bana şarabı helal sayar, beni hac yapmakla sorumlu tutmaz, Ramazan ayı orucunu tutmamı istemezsen Müslüman olurum.” cevabını verdi. Bunun üzerine Abdülmelik: “Eğer Müslüman olup dinin şîarlarından birini eksik yaparsan senin boynunu vururum.” dediğinde de: “Beni Ramazan orucundan muaf tut.” dedi. el-Ahtal’ın verdiği cevaptan sonra Abdülmelik: “Bunu yapmam mümkün değildir.” karşılığını verir. el-Ahtal da Abdülmelik’in isteğini ustalıklı geri çevirir kıvrak zekâsıyla bu teklife şakayla cevap vererek halifenin isteğini reddederek Hristiyan olarak kalacağını halifeye söyler. Yine el-Ahtal’ın boynunda haç ve sakallarından şarap damlarken onun huzuruna girdiği⁵⁸ rivâyet edilmiştir.

el-Ahtal’ın İslâm toplumunda ve hilâfet sarayında yaşamasına rağmen İslâm dinine girmeyi kabul etmemesindeki en büyük engelin şarap olduğunu şiirinin şu mısraından anlamak mümkündür:

لَسْتُ بِصَائِمٍ رَمَضَانَ طَوْعاً وَ لَسْتُ بِأَكِلٍ لَحْمِ الْأَضَاحِ⁵⁹

“Canı gönülden Ramazan Orucu tutacak,
Kurban eti de yiyecek değilim.”⁶⁰

1.8. Şöhret Olmadan Önce

Kendi kabilesi’nin şairi Kâb’la karşılaşana ve onunla karşılıklı söz düellosu yapıp ona galip gelene dek el-Ahtal’ın çevresindekiler, kendisine fazla değer vermediler. Kâb’la karşılıklı atışmaları hayatında ilk defa dikkatleri üzerine çekmiştir. el-Ahtal’ın Kâb’la karşılıklı atışması ve neredeyse ona üstün gelmesi insanların dilleri düğümlenmiştir. Nasıl olur da bir çocuk kabile’nin şairine karşı çıkıp kafa tutabilir? İşte Kâb’la atışması el-Ahtal’ın hedefine

.....

57 Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İFAV, 2011), 396.

58 Bustânî, *Udebâü’l Arab Fî-l Câhiliyye ve Sadri’l İslâm*, 295-۲۹۶.

59 Sükkerî, *Şiru’l-Ahtal*, 491-492.

60 Dayf, 2/64.

ulaşmasındaki ilk başarısıydı.⁶¹ Muâviye'nin hilâfetine ilk dönemlerinde Kâ'b ve el-Ahtal, Abdullah b. Âmir'in (öl.69/679)⁶² valiliği zamanında Tihâme'ye ve Basra'ya hiciv yapmak ve katledilenlerin diyetlerini almak için gittiler. Basra'da insanları hicvetmeye başladılar. Vali, fitnenin önüne geçebilmek için ikisini yakalatıp hapse attırmak zorunda kalmıştı.⁶³

el-Ahtal'ın hapse girmesi ve Kâ'b'la yakınlığı, kabilesini savunan kişi olması, komşu kabileler arasında tanınmasına ve şöhret yolunda ilerlemesine sebep olmuştur. Ayrıca kurnazlığı; şiirdeki sanatsal kabiliyeti, kabilesi'nin siyasi lideri ve şairi Kâ'b'la olan hapisane dostluğu onun için şöhretti, fırsattı, şerefti. Artık bu süre zarfında cesaretle inşâd ettiği şiirleri için ehli olanların yanında tedavüle çıkarak Irak'la Cezire arasında dolaşmaya başlamıştır.⁶⁴

el-Ahtal'ın yaşamında sivri dilli olmasının, insanlarla yaptığı tartışmalarında kendisine güvenmesinin, karşısına çıkanlara kafa tutmasının, kibirli ve gururlu olmasının altında yatan en büyük etken şaraba düşkün olmasıdır. Çünkü şarap, el-Ahtal'ın yaşamının ve şahsiyetinin her yönünü renklendirmiştir. el-Ahtal'ın meyhane çocuğu olması; şahsiyetinin anahtarı olurken ahlâkının, yaşayışının ve toplum içindeki konumunun sınırlarını ortaya çıkarmıştır.⁶⁵

2. Emevî Hânedanıyla İlk Buluşma ve Ensar'ı Hiciv

Karşılıklı atışmaları ve hapisane arkadaşlığı sebebiyle el-Ahtal'ın zekâsını ve dehasını ilk defa keşfeden Tağlib Kabilesi'nin, Muâviye'nin ve Şamlıların şairi Kâ'b'dı. el-Ahtal'ı Emevî Hânedanı'na tavsiye edip tanıştıran ve Ensar'ı hicvetmesine sebep olan yine kendisiydi.⁶⁶

el-Ahtal'ın Ümeyyeoğulları ile ilk iletişimi ve tanışması Ensar'ı hicvetmesi için saraya davet edilmesinden sonra Ensar'ı ve Nu'mân b. Beşîr'i (öl.64/684) hicvettiği iki maktû'a ile⁶⁷ başlar.⁶⁸

.....

61 Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, 1/460.

62 Abdullah b. Âmir, Muâviye Dönemi'nde Basra ve Horasan valisidir. Yezidî, *Şiru'l-Ahtal*, 290.

63 Sükkerî, *Şiru'l-Ahtal*, 359.

64 Gâzî, *el-Ahtal Şâiru Benî Ümeyye*, 44.

65 Kabâve, *el-Ahtalü'l-Kebir*, 115.

66 Cumahî, *Tabakâtü fuhûlî's-suarâ*, 460-470.

67 Maktûa: Şiir 3-6 beyitten oluşursa buna kıt'a, mukatta veya maktû'a denilir. Muhammed Altûncî, *el-Mucemü'l-Mufassal fi'l-Edeb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1999), 2/712.

68 Gâzî, *el-Ahtal Şâiru Benî Ümeyye*, 147.

2.1. Ensar'ın Hicvedilmesine Sebep Olan Olay

Kaynaklarımızda Ensar'ın hicvedilmesine sebep olan olaylar farklı, çelişkili rivâyetler ve hikâyelerdir. İsfahânî “el-Egânî” isimli eserinde farklı ve birbiriyle çelişkili rivâyetleri peş peşe zikreder.

Abdurrahman b. Hakem'le (öl. 66/685) Ensar'dan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şairi Hassân b. Sâbit'in (öl.60/680) oğlu Abdurrahman b. Hassân (öl.104/722) Medine'de samimi arkadaşlıklar. Hassân'la Hakem beraberce Mervân'ın (öl. 65/685) prensliği döneminde köpekleriyle ava gittiklerinde önce şaka ve mizahla karışık aralarında nekâiz⁶⁹ yaptılar, daha sonra da kendi aralarında ağız dalaşına girip siyasi ve şahsî konularda birbirlerine karşılıklı hiciv şiiri okudular,⁷⁰ hatta aralarında aşırı şekilde hicivleşme oldu.⁷¹ Şiir savaşının sonunda Hassân, Abdurrahman b. Hakem'e üstün geldi. İki şair arasında başlayan hicivleşme Ensar ile Emevîler arasında adeta düşmanlığa dönüşmüştü.

Diğer bir rivâyette ise Hassân, hicivlerinde aşırı giderek Muâviye'nin kızı Remleye gençlik günlerini hatırlatarak ona iltifatta bulunur ve inşâd ettiği şiirinde ismini zikreder:

رَمَلْ هَلْ تَذَكِّرِينَ يَوْمَ غَزَايَ إِذْ قَطَعْنَا مَسِيرَنَا بِاَللِّمِّيِّ
 إِذْ تَقُولِينَ عَمْرُكَ اللهُ هَلْ شَيْءٌ وَ إِنْ جَلَّ سَوْفَ يُسَلِّبُكَ عَنِّي ؟
 أَمْ هَلْ أُطَعِمْتُ مِنْكُمْ يَا بَنَ حَسَّانَ كَمَا قَدْ أَرَاكَ أُطَعِمْتُ مِنِّي ⁷²

“Ey Remle! Hatırlar mısın Gazal'da⁷³ geçirdiğimiz günümüzü? Hani yürüyüşümüzü temennilerle devam ettirmiştik.

Allah sana ömürler versin.' dediğinde benden seni daha fazla teselli edecek bir şey var mı?

.....

69 Nekâiz: Bir şairin söylenen şiiri onaylamayıp aynı üslupla şaire karşılık vermesidir. İbn Manzûr, “نَقَضٌ” Lisânü'l- Arab, 7/ 242. Daha çok Cerîr, el-Ferezdak ve el-Ahtal arasında gerçekleşen hiciv ya da methiye konulu karşılıklı atışma şiirlerine verilen isimdir.

70 İsfahânî, el-Egânî, 15/79.

71 Kabâve, el-Ahtalü'l-Kebir, 53.

72 İsfahânî, el-Egânî, 15/75.

73 Gazâl, Suudi Arabistan'da, Uşfân yakınlarında bir tepenin ismidir.

Yoksa Ey İbn Hasan! Ben sizden yemek yemiştım. Tıpkı bizim tarafımızdan senin yemek yedirildiğini ve doyurulduğunu bildiğim gibi mi?" Yezîd, bu hicivleri duyunca öfkelenir.⁷⁴

Yezîd, kendi şairlerinin atışmada mağlup olmasını, kız kardeşine dil uzatılmasını içine sindiremedi. Geçmişten gelen, kökleri Câhiliye Dönemi'ne kadar uzanan, içinde yanıp tutuşan kin ve nefret ateşi yeniden alevlendi. Yezîd, içinde yanan nefret ateşini söndürmek istiyordu ve Ensar'ın hicvedilmesi gerekiyordu. Ensar'ı korkmadan hicvedecek birisini aramaya başladılar.

Ziyafet sofrasında yaşanan olayı: "Biz, Muâviye'nin ziyafet sofrasında idik ve Kâ'b da bizimle beraberdi. Yezîd, önce Hristiyan, daha sonra Müslüman olan Kâ'b'a, 'Hassân, Hakem'i küçük düşürdü, kusurlarımızı ortaya dökerek üstün geldi.⁷⁵ O, küçük düşünce, biz de küçük düştük. Ensar'ı hicvet' dedi. Kâ'b, 'Beni yeniden şirke mi döndürmek istiyorsunuz,⁷⁶ bu iki dudağım Ensar'ı hicvetmek için asla birleşmez.⁷⁷ Allah Resûlü'nü (s.a.v.) barındıran ve yardım eden bir kavmi mi hicvedeyim?' dedikten sonra ben, 'Size Ensar'ı hicvetmeye aldırış etmeyecek bizden kâfir, dili sanki öküz dili⁷⁸ gibi olan kabiliyetli, Hristiyan bir genci öneririm.' dedi. Yezîd, 'o kimdir?' dedi. Kâ'b da 'el-Ahtal' dedi. Onu çağırıldı ve Ensar'ı hicvetmesini emretti."⁷⁹ el-Ferezdak (öl. 114/732) bu şekilde rivâyet etmiştir.

Ebû Ubeyde ise, "Muâviye gizlice Kâ'b'a Ensar'ı hicvetmesini emretti. Kâ'b da Muâviye'ye el-Ahtal'ı işaret etti. el-Ahtal da Ensar'ı hicveden şiirini okudu."⁸⁰ rivâyetinde bulunmuştur.

el-Ahtal'ın Ensar'ı hicveden şiirine yer vermeden önce, Ensar'ı hicvetme emrini veren kimdi? Sorusunun cevabına kısaca değinmek istiyoruz. el-Ferezdak'ın rivâyetine göre emri veren oğul Yezîd, Ebû Ubeyde'nin rivâyetinde göre ise emri veren baba Muâviyedir. Acaba hangisi Ensar'ı hicvetme emrini vermiştir?

.....

74 İsfahânî, *el-Egânî*, 15/76-77.

75 Cumahî, *Tabakâtü's-Şuarâ*, 461.

76 İsfahânî, *el-Egânî*, 15/83.

77 Cumahî, *Tabakâtü's-Şuarâ*, 462.

78 Öküz dili, Görünüm olarak damarlı yapısı dile benzediği için bu isim verilmiştir. İbn Manzûr, "لسن" *Lisânü'l-lisân Tehzîbü'l-lisâni'l-Arap*, thk. İlim Heyeti (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1413/1993), 505.

79 İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve-ş-Şuarâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1982), 484.

80 İsfahânî, *el-Egânî*, 15/83.

Bu noktada Ensar'ın hicvedilmesini kimin emrettiği ile ilgili kaynaklarımızda var olan rivâyetler sebebiyle iki farklı görüş yer almaktadır:

Birinci Görüş: Corcî Zeydân; Ensar ile kendi aralarında daha önce meydana gelen olaylardan ve husumetten dolayı Ensar'ın hicvedilmesini Muâviye'nin istediğini zikrederek, oğlu Yezîd'e Ensar'ı hicvetmesi için önce Hristiyan sonra Müslüman olan kendi resmî şairi Kâ'b'ı önerdi. Kâ'b, davete icabet edip huzura gelince ona, "Hassân, Hakem'e galip gelerek bizi ve kendisini küçük düşürdü. Ensar'ı hicvet." dedi. Kâ'b, Müslüman olduğundan bu teklifi kabul etmeyip reddetti.⁸¹ Ancak Benî Ümeyye'ye, "Bizden Hristiyan birisini size önerebilirim. O, hiçbir şeye aldırış etmeden Ensar'ı hicveder, onun dili öküzdili gibidir."⁸² dedi. Bunun üzerine Muâviye, "O da kim?" diye sorunca Kâ'b da "O, el-Ahtal'dır." cevabını verdi. Muâviye, el-Ahtal'ı çağırdı (çağırttırdı) Ensar'ı hicvetmesini emretti.⁸³ demektedir.

Eğer bu rivâyet doğruysa kanaatimize göre; el-Ahtal'ın Hassân'ın şahsında kapsamlı, Ensar'ı da içine alacak çok ağır ifadeler kullanarak hiciv yapacağını Muâviye'nin tahmin edememiş olabileceğidir. Ancak; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kayınbiraderi ve aynı zamanda vahiy kâtiplerinden biri olan⁸⁴ Muâviye'nin; dehasıyla, Arab'ın en zeki dört kişisinden biri olmasıyla, hiciv oklarının kime nasıl yöneleceğini ve ne kadar zarar verebileceğini hesaba katması gerekirdi. Üstelik Muâviye, olabilecekleri hesaba katacak zekâyâ, bilgeliğe ve kurnazlığa da sahipti. Çünkü hiciv oklarının hedefinde özelde Hz. Peygamber'in (s.a.v) şairinin oğlu, genelde himâyedarları Kur'an'ın methettiği Ensar vardı.

İkinci Görüş: Yaygın olan kanaate göre Yezîd, babasının haberi olmadan⁸⁵ Kâ'b ile görüşerek ona, "Ensar, bizi hicvediyor, sen de şiirinle onları hicvet." dedi. Kâ'b, Yezîd'e Ensar'ı hicvedemeyeceğini söyledi. Ancak Ensar'ı hicvetmeye karşı çıkmakla beraber Yezîd'e "Bizde Ensar'ı hicvedecek dili adeta öküz dili gibi olan bir delikanlı var." diyerek el-Ahtal'ı tavsiye etti.⁸⁶

81 İsfahânî, *el-Egânî*, 15/83.

82 Bilimsel adı: *Boragooffinialis*. Hodan, hodangiller familyasındandır. Anavatanı Suriye'dir. Beş dar yaprak üzerinde, beş üçgen sivri yaprakları ile mükemmel bir görünümü vardır. Bk. Wikipedia, "Hodan" (7.11. 2019).

83 Corcî b. Habîb Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye* (Mısır: Müessesetü Handâvî, 2012), 304.

84 Yiğit, *Emevîler*, 27.

85 Gâzî, *el-Ahtal Şâiru Benî Ümeyye*, 59.

86 İsfahânî, *el-Egânî*, 13/75.

Diğer rivâyette ise Kâ'b Yezîd'e, "Emîrû'l-Mü'minîn'den korkuyorum." demiştir.⁸⁷

Kâ'b'ın bu tavrı bize gösteriyor ki Yezîd, Ensar'ı hicvetme konusunu babasıyla istişare etmemiştir. Kâ'b halifenin kızmasından korkmuş ve Yezîd'in kendisine yaptığı teklifi reddederek sorumluluğu el-Ahtal'a yüklemiştir. Çünkü bu sefih çocuk hiciv dehasıydı, Cezire ve Irak ahalişi onu sivri dilli olması ve müstehcen konuşmalarıyla tanıyordu.⁸⁸

Yine Kâ'b, Yezîd'e Ensar'la aralarında olan hiciv sorunlarını çözmede el-Ahtal'ı kullanması için işaret ederken özellikle Hristiyan olmasına vurgu yaparak "Gıyâs, Nasrânî'dir." dedi ve hicivdeki becerisini methederek, "O fâcir, mahir, kâfir, Hristiyan; Ensar'ın kim olduğuna aldırış etmeden hicveder ve hicvetmekten çekinmez"⁸⁹ (diyerek) Ensar'ı hicvetmesi için el-Ahtal'ı Yezîd'e önermiştir.

Kanaatimize göre burada şu soruları da sormak mümkündür: Yezîd, el-Ahtal'a bu güvenceyi babasından izinsiz mi verdi, ya da bu güvenceyi babasından izinsiz verebilir miydi? Yezîd, babasının sevgili oğluydu. Babası oğlunun istek ve arzusunu kolay kolay reddetmezdi. Bunu iyi bilen Yezîd, el-Ahtal'a Ensar'ı hicvettireceğini babasına bir şekilde haber vermiştir. Bu noktada Muâviye'nin, Ensar'ın hicvedilmesinde doğrudan katkısı olmasa bile dolaylı olarak hicvedileceğinden haberinin olması imkân dâhilindedir.

Kâ'b'ın, el-Ahtal'ın ismini söyleyerek⁹⁰ kendisine sunduğu nadir fırsat Ensar'ı hicvetmek istemesiydi. Ensar'ı hicvettikten sonra el-Ahtal, sadece Tağlib Kabilesi'nin şairi olmayacak Emevî sarayına geniş bir kapıdan girecekti. Hangi felakete sebep olursa olsun, sonuçları ne olursa olsun bu fırsatı sonuna kadar kullanmaya karar vermişti.⁹¹ Yezîd, el-Ahtal'a maruz kalabileceği sıkıntılara karşı da "Hiçbir şeyden korkma! Sen benim ve Emîrû'l-Mü'minîn'in koruması altındasın." diyerek güvence vermişti. el-Ahtal da

.....

87 İsfahânî, *el-Egânî*, 13/75

88 Gâzî, *el-Ahtal Şâiru Benî Ümeyye*, 59.

89 Cumahî, *Tabakâtü's-Şuarâ*, 149.

90 Belki de Kâ'b el-Ahtal'ı tehlikeye atmak istemişti. Çünkü el-Ahtal'ın sivri dili kendisini Kâ'b'ın istemediği bir makama ulaştırmıştı. Bustânî, *Udebâu'l Arab*, 292. el-Ahtal ile Kâ'b arasında düşmanlık vardı. Belki de Kâ'b, el-Ahtal'ı tehlikeye atmak istemişti. Aslında aralarında hicivleşmelerinden dolayı önemli bir düşmanlık vardı. Yezîdî, *Şiru'l-Ahtal*, 340.

91 Nâsirüddin, *Divânü'l-Ahtal*, 5.

veliahttan güvenceyi aldıktan sonra özelde şairleri Abdurrahman b. Hassân'ı genelde Ensar'ı hicveden şiirini korkmadan ve çekinmeden inşâd etti.⁹²

لَعَنَ الْإِلَهَ، مِنَ الْيَهُودِ عَصَابَةً بِالْجِزَعِ، بَيْنَ جَلِيحِلٍ وَصِرَارِ
قَوْمٍ، إِذَا هَدَرَ الْعَصِيرُ رَأَيْتَهُمْ حُمْرًا عُيُونُهُمْ، مِنَ الْمُسْطَارِ
ذَهَبَتْ قُرَيْشٌ، بِالْمَكَارِمِ، وَالْغَلَى وَاللُّؤْمُ تَحْتَ عَمَائِمِ الْأَنْصَارِ
فَذَرُوا الْمَكَارِمَ، لَسْتُمْ مِنْ أَهْلِهَا، وَخُذُوا مَسَاحِيكُمْ، بَنِي النَّجَارِ
إِنَّ الْفَوَارِسَ يَعْرِفُونَ ظُهُورَكُمْ، أَوْلَادَ كُلِّ مَفْسَحٍ، أَكَّارِ
وَإِذَا نَسَبَتْ ابْنَ الْفُرَيْعَةِ خِلْتَهُ كَالْجَحْشِ، بَيْنَ حِمَارَةٍ وَحِمَارِ⁹³

“Cüleycil ve Sırâr⁹⁴ arasındaki Cizîa vadisinde Yahudi topluluğuna (komşu olan) Ensar'a Allah lanet etsin!⁹⁵

Topluluk, üzüm sıkılıp kaynatıldığında sen onların gözlerinin kıpkırmızı olduğunu görürsün, şaraba ulaşamadıklarından,

Kureyş, asalet ve yücelikte öncü oldu. Alçaklık ve cimrilik ise Ensar'ın sarıkları altındadır.

Ey Neccâröğulları!⁹⁶ Şerefi, onuru terk edip bırakın! Sizler buna layık kimseler değilsiniz. Çiftçi çocukları tırmıklarınızı alıp gidin. Nasibiniz bundadır,

Süvariler, kahramanlar, sizin durumunuzu yani kan dökücü çiftçilerin evlatları olduğunuzu biliyorlar.

Soyu sopy belli olmayana nispet edersen; Furay'a'nın oğlunu bir bilerseniz o dişi ve erkek eşekten meydana gelmiş eşek sıpası gibidir. Damgası alınıdadır.”⁹⁷

.....

92 Gâzî, *el-Ahtal Şâiru Benî Ümeyye*, 61; Brockelmann, *Tarihu'l Edebil Arabî*, 1/205.

93 Sükkerî, *Şiru'l-Ahtal*, 327.

94 Cüleycil ve Sırâr, Medine'de iki dağ ismidir. Muhammed Naîm Berber, *Divânü'l Ahtal* (Sayda: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010), 213.

95 Ensar, İslâm'dan önce Yahudilerle beraber Yesrib'te komşu olarak yaşıyordu.

96 Ensar'dan Hassân b. Sâbit'in kavminin ismidir. Sükkerî, *Şiru'l-Ahtal*, 327.

97 Emevîler, Kureyş'e mensup oldukları için, el-Ahtal, halifeye şirin gözükmek için, Kureyşlileri göklere çıkarırken Ensar'a tahammülü zorlayan bir dille hakaret etmektedir. el-Ahtal'ın, “Ey Neccâröğulları” diye hitap ettiği zümre Ensar'dır. el-Ahtal'ın Feri'anın oğlu dediği kişi ise Hz. Peygamber'i (s.a.v.) güzel şiirleriyle öven Medinelî Sahâbî ve şair Hassân b. Sâbit'tir. Mahmut

el-Ahtal'ın Ensar'a , “ Çiftçi çocukları!” diye hitap etmesinin sebebi: O devirde çiftçilik Araplar tarafından hakir görülen bir meslekti. Dolayısıyla el-Ahtal, Medinelileri çiftçilikle niteleyerek aşağılamak istemektedir.⁹⁸

Bu mısraların sayısı az fakat Ensar'a olan hicvi, iftirası, dalga geçmesi, alayı kuvvetlidir. Asıl tehlike Müslümanlar arasında hatırı sayılan ve saygın olan bir grup hakkındaki şiirin Hristiyan bir şair tarafından söylenmesiydi. el- Ahtal, şiirine vicdan azabıyla başlayarak Ensar'ı, Yahudilerden bir grup olarak niteler. Onlara şarapla hücum ediyor ve onların gürültü yaparken gözlemlerinin ateş kuru gibi ortaya çıktığını söylüyor. Sonra da Hassân'ın intikamına vurgu yapar aslında bu da kabilecilik taassup ve intikamının ta kendisiydi. Sonra gerçekleri tersyüz ederek alçaklık ve çirkefliği onların sarıklarının altına yerleştiriyor. Şeref için çalışmalarını da küçümsüyor; çünkü Ensar ziraatçı ve çiftçiydiler önemli ve debdebeli işleri yapan kişiler değillerdi. Yine onları savaşta korkaklık yapmakla suçlayıp lekeler. Çünkü Ensar tüccardı; fakat savaşan, silah kullanan, silahla yaralayan kişiler değillerdi. Son beyitte de İbn Hassân ile alay edip sözle küçümseyici, yaralayıcı beyitler söyledi. el-Ahtal Ensar'ı hicvetmek için inşâd ettiği şiirinin şu mısramında:

ذَهَبَتْ قُرَيْشٌ، بِالْمَكَارِمِ، وَالْعُلَى
وَاللُّؤْمُ تَحْتَ عَمَائِمِ الْأَنْصَارِ

“Kureyş, asalet ve yücelikte öncü oldu.

Alçaklık ve cimrilik ise Ensar'ın sarıkları altındadır.”

Nu'mân'a bu mısralar ulaştığında el-Ahtal'a itiraz ederek cevap niteliğindeki şu beyti inşâd eder:

أَبْلِغْ قِبَائِلَ تَعْلَبَ ابْنَةَ وَائِلٍ
مَنْ بِالْفِرَاتِ وَجَانِبِ الثُّرَّارِ
فَاللُّؤْمُ فَوْقَ أَنْوَفِ تَعْلَبَ بَيْنِ
كَالرَّقْمِ فَوْقَ ذِرَاعِ كَلِّ حِمَارٍ⁹⁹

.....

Şakir, Hz. Adem'den Bugüne İSLAM TARİHİ, çev. Ferit Aydın (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1993), 3/90-91. Şiirin tercümesi esas alınmıştır.

98 NOT: Mahmut Şakir, *İslâm Tarihi* isimli eserinde Ensar'ın halife huzurunda hicvedilmesine karşı çıkararak; “Sahâbî ya da Tabii olan bir Halife'nin huzurunda Resulullah'ın (s.a.v.) sahabelerine, dayılarına ve şairine bu şekilde ağır bir dille sövülmesine izin vereceği hiç düşünülebilir mi? -Çünkü bu şiirin Muâviye'nin huzurunda okunduğu da söylenmektedir-Veya hangi Müslüman bir halife, hatta herhangi bir kral, huzuruna sarhoş bir adamın girmesine izin verir?” demektedir. Şakir, *İslâm Tarihi*, 3/91.

99 İsfahânî, *el-Egânî*, 15/83- 84.

“Fırat ve Sersâr yakınlarında yaşayan Tağlib b. Vâil Kabilesi’nden olan kişiye haber ver!

Alçaklık Tağlib Kabilesi’nin burunlarının üzerinde açıkça görülür. Tıpkı eşeğin ön ayağına vurulan damganın açıkça görüldüğü gibi.”

el-Ahtal’ın Ensar’ı hicveden şiirindeki iftiralari, Ensar’ın gönlünde derin izler bıraktı. el-Ahtal’ın hiciv şiiri Nu’mân’ın kulağına gelince çok kızdı. Daha sonra Muâviye’nin huzuruna girerek başındaki sarığını fırlatıp: “Ey Muâviye! Başımda alçaklık görüyor musun?” dedi. Bunun üzerine Muâviye de: “Hayır tam aksine başınızda şeref ve hayır görüyorum.” dedi. Bunun üzerine Nu’mân: “el-Ahtal, alçaklığın sarıklarımızın altında olduğunu zannetti.” dedikten sonra: “Bunun benzeri bir hiciv ne Câhiliye’den ne de İslâm’dan bize ulaşmadı. Kimse bizi böyle itham etmedi. Onun dilini istiyorum.” dediğinde Muâviye de: “el-Ahtal’ın dili senindir.” karşılığını verdi. Nu’mân’ın Muâviye’nin huzurunda şu şiiri okuduğu rivâyet edilmiştir:

لِحَى الْأَرْدِ مَشْدُوداً عَلَيْهَا الْعَمَائِمُ	مُعَاوِيَ إِلَّا تُعْطِنَا الْحَقَّ تَعْتَرِفُ
وَمَاذَا الَّذِي تُجِدِي عَلَيْكَ الْأَرَاقِمُ	أَيْشْتُمْنَا عَبْدُ الْأَرَاقِمِ ضَلَّةً
فَدُونَكَ مِنْ يُرْضِيهِ عَنكَ الدَّرَاهِمُ	فَمَالِي ثَارٌ غَيْرُ قَطْعِ لِسَانِهِ
فَدُونَكَ مِنْ يُرْضِيهِ عَنكَ الدَّرَاهِمُ	فَمَالِي ثَارٌ غَيْرُ قَطْعِ لِسَانِهِ

“Muâviye! Şayet hakkı yerine getirmezsen Ezd Kabilesi başlarında sarılı olan sarıkları çözecek.

Erâkım’ın oğlu¹⁰⁰ bizi sapkınlıkla mı suçluyor? Sen, Erâkım konusunu ciddiye almalsın.

el-Ahtal’ın dilinin kesilmesinden başka benim için intikam yoktur. Hâlbuki bazıları intikamından para karşılığında vazgeçer.

Biraz kork ve bizimle alçakça alay etme! Belki sen, meydana gelen olayların sonunda pişman olursun.”

Dilinin kesileceğini duyan el-Ahtal, hemen Yezîd’in yanına gitti ve ona: “İşte bu korktuğum şeydi.” dedi. Yezîd onu teselli edip Halife Muâviye’yle konuşacağını söyledi. Daha sonra babasıyla konuşarak el-Ahtal’ı affettirdi,
.....

100 Nu’mân, el-Ahtal’ı kastetmektedir.

Nu'mân'ı ve kavmini de razı etti. Böylece Yezîd, el-Ahtal'ı hem Nu'mân'ın cezasından kurtardı hem de ödüllendirdi.¹⁰¹

Daha sonra el-Ahtal, dilini kesilmekten kurtaran, kendisini koruması altına alan nedimesi¹⁰² Yezîd'i şu şiiriyle metheder:

دَعَا الْأَخْطَلُ الْمَلْهُوفُ بِالشَّرِّ دَعْوَةً فَأَيُّ مُجِيبٍ كُنْتُ لَمَّا دَعَانِيَا
فَفَرَّجَ عَنْهُ مَشْهَدَ الْقَوْمِ مَشْهَدِيوُ أَلْسِنَةَ الْوَأَشِيْنَ عَنْهُ لِسَانِيَا¹⁰³

“el-Ahtal, ‘kimsenin kendisini kurtaramayacağı çıkmaza düştüğünde hangi kurtarıcı beni bu çıkmazdan kurtarabilmek için çağırma karşılık verebilir?’ diye çağırdı.

Onu, öldürmek isteyen topluluktan kurtardı ve kendi aleyhinde konuşanları susturdu.”

el-Ahtal Yezîd'i methetmek için inşa ettiği diğer bir şiirinde: (Tavîl)

أَبَا خَالِدٍ دَافَعَتْ عَنِّي عَظِيمَةً وَأَدْرَكَتْ لِحَمِي قَبْلَ أَنْ يَتَبَدَّدَا
وَأَطْفَأَتْ عَنِّي نَارَ نُعْمَانَ بَعْدَمَا أَغَدَّ لِأَمْرِ عَاجِزٍ وَتَجَرَّدَا
وَلَمَّا رَأَى التُّعْمَانَ دُونِي ابْنَ حُرَّةٍ طَوَى الْكُشْحَ إِذْ لَمْ يَسْتَطِيعَنِي وَعَرَّدَا¹⁰⁴

“Ey Ebû Hâlid¹⁰⁵ Başıma gelen felakette bana yardım ettin ve etim lime lime edilmeden önce beni kurtardın.

İnsanı aciz bırakan durum ciddileştikten (kendisini beni öldürmeye adayan) sonra Nu'mân'ın ateşini, söndürdün.

Nu'mân, İbn Hürra'yı¹⁰⁶ beni himaye ederken görünce düşmanlığını içine gizledi, bana güç yetiremedi ve kaçtı.”

el-Ahtal'ın Ensar'ı hicvettiği bu olumsuz olay Muâviye'nin hilâfetinin son yıllarında meydana gelmiştir.¹⁰⁷

.....

101 İsfahânî, *el-Egânî*, 15/84.

102 Nedime: “نَدِيمٌ” Dost, içki arkadaşı.

103 İsfahânî, *el-Egânî*, 15/84.

104 Sükkerî, *Şiru'l-Ahtal*, 220.

105 Ebû Hâlid, Yezîd b. Muâviye'nin künyesidir.

106 Yezîd b. Muâviye.

107 Kabâve, *el-Ahtalü'l -Kebir*, 64.

el-Ahtal, Yezîd'in himaye ve korumasıyla halifenin ve Nu'mân'ın cezalandırmasından kurtulmuştu. Ancak o; kitlelerin, halkın ve önde gelenlerin öfke ve nefretinden kurtulamamıştır. Üstelik Hristiyan bir şairin, edepsizce Ensar'a saldırması kolay değildi. el-Ahtal, Ensar'ı hicvettikten sonra insanların baskısıyla, saldırısıyla ve tepkisiyle karşı karşıya kalırken¹⁰⁸ Müslümanların da gönül dünyasında derin izler bırakmıştır. el-Ahtal geride bıraktığı bu derin izlere rağmen meşhur olmuş ve Emevî sarayında yaşamaya başlayarak hânedan üyelerini ve bürokratlarını methetmeye başlamıştır.

Sonuç

el-Ahtal Emevî Dönemi'nin ve hatta bütün Arap Edebiyatı Tarihi'nin en önemli şairlerinden birisidir. Zevke, eğlenceye ve içkiye düşkün bir yaşamın ardından kendi kabile şairi Kâ'b ile girdiği ve ona üstün geldiği karşılıklı atışmalar ve onula yaptığı hapisane arkadaşlığından sonra sarhoş kafayla hiçbir şeye aldırış etmeden okuduğu şiirleri edebiyat çevrelerinde tedavüle çıkmıştır. Onun edebî dehasını ilk keşfeden Kâ'b tarafından Ensar'ı hicvetmesi için hânedan üyelerine: "Bizden, Ensar'ı hicvetmekten sakınmayacak sivri dilli Hristiyan bir genç" diye tavsiye edildikten sonra el-Ahtal, saraya davet edilmiştir. Saraya davet edilip kendisine güvence verildikten sonra da Ensar'ı hicvederek Müslümanların gönüllerini yaralayan Hristiyan bir şairdir, el-Ahtal.

.....

108 Kabâve, *el-Ahtalü'l-Kebir*, 61.

Kaynakça

- Akyüz, Vecdi. *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Altüncü, Muhammed. *el-Mucemü'l-Mufassal fi'l-Edeb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 3. Basım, 1419/1999.
- Aslan, Ahmet. "İslamî Fetihden Emevî Döneminin Sonuna Kadar Diyâr-ı Mudar da (Harran Bölgesi) Arap Edebiyatı Çevresi" *İ. Ü. Şarkiyat Mecmuası* 22 (Haziran 2013-1), 169-191.
- Balachere, Regis. "el-Ahtal". *Dâiratü'l Maârifil İslâmî*. thk. Muhammed Seyyid et-Tantavî. eş-Şârikatü li'l-İbdâi'l-Fikrî, 1. Basım, 418/1998.
- Berber, Muhammed Naîm. *Divânü'l Ahtal*. Sayda: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010.
- Çelik, Mehmet. *el-Cezireli Şair el-Ahtal*. Şanlı Urfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Dayf, Ahmed Şevkî Abdüsselâm. *el-Asrû'l-İslâmî*. Kahire: Dâru'l- Maârif, 7. Basım, 1119.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1995.
- Divânı Cerîr*. thk. Mehdi Muhammed Nâsirüddin. Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971.
- el- İsfahânî, Ebü'l-Ferec Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî. *el-Egânî*. thk. Mektebetü't-Tahkîk Dar'ı İhyâi't-Turâsi'l Arabî. Beyrut: Dâru-İhyâi't-Turâsi'l Arabî, 1. Basım, 1986.
- el-Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd. *Hizânetü'l-edeb*. thk. Abdüsselâm M. Hârûn. Mısır: Mektebü'l-Hancî, 1997.
- el-Cumahî, Muhammed b. Sellâm. *Tabakâtü fuhûli's-suarâ*. nşr. Mahmûd M. Şâkir. Mısır: Dâru'l-Medenî, 1974.
- el-Kureşî, Ebü Zeyd İbn Ebü'l-Hattâb. *Cemheretü eşâri'l-Arab*. thk. Ali Muhammed el-Buhârî. Mısır: Matbaatü'n-Nahdati'l-Misriyye, ts.
- es-Sükkerî, Ebü Saîd. *Rivâyetuhû an Ebî Cafer Muhammed bin Habîb*. thk. Fahreddin Kabâve, Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1996.
- eş-Şankitî, Ahmed Emîn. *el-Muallakatü'l-Aşru ve Ahbâru Şuerâuhâ*. (Amr b. Külsûm et-Tağlibî). Beyrut: Dâru'ul-Kütübü'l-İlmiyye, 1971.
- et-Tâî, Ebü Temmâm Habîb b. Evs b. Hâris. *Nekâiz'u Cerîr ve'l-Ahtal*. Beyrut: Imprimerie Catholique, 1925.

- ez- Zeyyât, Ahmed Hasan. *Tarihu'l Edebi'l Arabî*. Kahire: Dâru'n-Nahdati-Mısır, 2. Basım, ts.
- Gâzî, es-Seyyid Mustafa. *el-Ahtal Şâiru Benî Ümeyye*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1. Basım, 1998.
- Hitti, Philip K. *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İFAV, 2011.
- İbn Kuteybe. *eş-Şi'r ve'ş-şuarâ*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1982.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-lisân Tehzîbü'l-lisâni'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993.
- İbn Mukbil. *Dîvân'ı İbn Mukbil*. thk. İzzet Hasan. Suriye: Dâr Arab eş-Şarkiyye, 1995.
- Kabâve, Fahreddin. *el-Ahtalü'l-Kebir, Hayâtuhu ve Şahsiyyetuhû ve Kıymetuhû'l-Fenniyye*. Lübnan: Mektebetü'l- Lübnan, 1. Basım, 2010.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mucemu Kabâili'l-Arab el-Kadîme ve'l-Hadîse*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997.
- Kinderman, Heinz. "Tağlib". *Dâiratü'l Maârif el-İslâmî*. thk. Muhammed Seyyid et-Tantavî. Kahire: eş-Şârikatü li'l-İbdâi'l-Fikrî, 1. Basım, 418/1998.
- Lammens, Henri. "Ahtal", *MEB İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 5. Basım, 1978.
- Nâsirüddin, Mehdi Muhammed. *Divânü'l Ahtal*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1414/1994.
- Öztürk, Levent. *İslâm Toplumunda Birlikte Yaşama Tecrübesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 1994.
- Şakir, Mahmut. *Hız Adem'den Bugüne İSLAM TARİHİ*. çev. Ferit Aydın. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1. Basım, 1993.
- Şeyho el-Yesûî, Rızkullâh b. Yûsuf b. Abdilmesîh b. Yakub. *Şuarâü'n-Nasrâniyye*. Beyrut: Imprimerie Catholique, 1925.
- Yüksel, Azmi. "Ahtal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. ed. Metin Yurdağür. 2/138. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Zeydân, Corcî b. Habîb. *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye*. Kahire: Müessesetü Handâvî, 2012.